

verdoen, maar waarmee we ons niet gaarne ernstig zouden willen bezighouden.

Trouwens, *Freud* zelf was er zich van bewust, dat meer zijn fantasie dan zijn wetenschappelijke geweten hier aan het woord is. Zoo merkt hij op: „Men zou me kunnen vragen, of en in hoeverre ik zelf van de hier ontwikkelde veronderstellingen overtuigd ben” en hij geeft zich zelf het antwoord, dat hij noch zelf overtuigd is, noch ook van anderen verlangt, er geloof aan te hechten, of juist nog, „ik weet niet, in hoeverre ik er zelf aan geloof” ¹⁶⁾. *Freud* heeft steun noodig en nu beroept hij zich voor zijn these op *Schopenhauer*. „We mogen ons niet verhelen”, zoo zegt hij, „dat we, zonder het te voorzien, in de haven der filosofie van *Schopenhauer* zijn binnengelopen, voor wien de dood immers „het eigenlijke resultaat” en dus het doel des levens is” ¹⁷⁾.

Dit beroep op *Schopenhauer* is o.i. even ongemotiveerd als zijn andere beschouwingen. Slaan we de bedoelde verhandeling van *Schopenhauer* op, dan blijkt, dat de filosoof heel iets anders betoogt dan het bestaan van een immanent streven van het organisme om den dood te bereiken. Integendeel, *Schopenhauer* heeft opgemerkt den geweldigen drang om te leven, die het schepsel eigen is, „der Wille zum Leben”. En toch komt aan elk leven een eind en eens zullen we allen moeten sterven. Daar moeten we mee verzoend raken. En daar worden we veelal mee verzoend. Immers, er is een merkwaardige leiding in ons leven, die ons niet alleen voorspoed en vreugde, blijdschap en geluk, maar ook tegenspoed en droefheid, leed en ellende doet toekomen. Door het leed en de ellende worden wij er mee verzoend, dat „dit aardsche tranendal” een eind gaat nemen ¹⁸⁾.

We moeten hier onwillekeurig denken, aan wat ons doopsformulier in zijn gebed bidt, dat de doopeling dit leven, hetwelk toch niet anders is dan een gestadige dood, om Christus' wil getroost moge verlaten. Het doodsduur is voor *Schopenhauer* dan ook geen recapitulatie, geen uiting van den herhalingsdwang, maar, zooals hij het zegt, het is een crisis in den meest eigenlijken zin des woords — een wereldgericht.

Indien nu de doosdrifttheorie enkel constructie is, spelen met een idee, zooals *Freud* zelf zegt, om te zien, waar men uitkomt, dan kunnen we ons afvragen, waarom hij deze idee tot ontwikkeling bracht. En dan wil het ons voorkomen, dat hij niet alleen bij deze deductie, maar bij zooveel andere meer, uitgegaan is van een bepaalde opvatting omtrent den mensch, een opvatting, die paste in het natuurwetenschappelijke denken van zijn tijd. En hoewel *Freud* bij den aanvang van zijn werk meende uit te komen met enkel „levensdriften”, in een latere periode kon hij voor zijn menschbeschouwing niet buiten de destructieve tendenzen, die hij in zijn doodsdrift formu-